

Ako lepšie vychádzať s problémovými žiakmi

Metodický materiál pre učiteľov

Milí učelia,

byť učiteľom v dnešných časoch je skutočne náročné. Deti poznajú svoje práva, menej už povinnosti. Rodič v prípade ťažkostí háji svoje dieťa a vinník je mu už dopredu jasný – učiteľ (česť výnimkám z radu rodičov).

Nech už prichádzate z prázdnin povzbudení, plní elánu, alebo s nechuťou a túžbou ešte oddychovať, keď sa postavíte pred deti, musíte čeliť realite – v spleti školských vzťahov, v každej triede nájdete žiakov, ktorí sú vzorní, spolupracujúci, no máme aj tých, ktorým je všetko ľahostajné a aj tých, ktorých bežne označujeme ako „problémoví.“

Zámernom tohto príspevku je zamyslieť sa nad príčinami „problémovosti“ u detí a načrtnúť iné možnosti, ako môžeme tieto deti vnímať a na základe zmeny vnímania ako môžeme zmeniť svoj prístup k nim. Tento príspevok nemá ambíciu dať zaručený návod na to, ako k „problémovým“ deťom pristupovať, ale môže byť inšpiráciou, ktorú ak sa rozhodnete, môžete aplikovať aj v praxi.

Aby sme mohli odpovedať na otázku, ako lepšie vychádzať s „problémovými“ žiakmi, pokúsme sa najprv odpovedať na to, **čo spôsobuje u žiaka problémovosť, prípadne aké sú možné príčiny problémovosti?**

Dnešná doba učeniu príliš nepraje. Učenie, úsilie a práca už nie sú takou hodnotou, akou boli kedysi. „Veď peniaze vybavajú aj titul,“ alebo „načo sa učiť, veď aj tak skončím ako nezamestnaný,“ deti často počujú vo svojom okolí. Sociálno-ekonomické podmienky, v ktorých dieťa žije, to, čo počúva od dospelých „že sa nemusí učiť, lebo ani VŠ vzdelaní ľudia nemajú prácu“ a pod. veľmi ovplyvňujú jeho motivovanosť. Tiež samotný fakt, že dieťa dospieva, nevyzná sa v sebe, zmietajú ním rôzne protichodné tendencie, sťažuje komunikáciu učiteľa a jeho jednanie s dieťaťom. Navyše, v dnešných časoch nie dospievajúci sa snažia identifikovať s nejakým dospelým, ale skôr dospelý sa snaží vyzeráť, podobať, pripodobniť sa, „nedozrieť“ ako dospievajúci. Psychoanalytik Tony Anatrella zdôrazňuje: „Už veľakrát sme upozorňovali na to, že sa v prvom rade nezmenili mladí ľudia, ale dospelí, ktorí posunuli psychologické aspekty výchovy a vzdelávania. Proces identifikácie ide opačným smerom. Teraz práve dospelí usilujú o to, aby sa identifikovali s dospievajúcimi, nie naopak. Mladistvý model sa stal určujúcim ukazovateľom myslenia a správania.“

V zmysle týchto skutočností sa rodičia vyhýbajú zákazom, príkazom, nemajú na deti žiadne nároky, nevyžadujú od nich plnenie povinností (prevažne). Samozrejme že potom deti v škole čelia problému s autoritou. Ak po nich učiteľ niečo chce, a niečo od nich vyžaduje, sú žiaci prekvapení. Doma väčšinou od dieťaťa nechce nikto nič, nanajvýš „nech robí čo chce, len aby dalo pokoj.“

Čo teda znamená v školskom prostredí mať autoritu a ako ju možno posilňovať?

- pracovať na sebe – to znamená poznať sa, budovať vlastnú osobnosť, osvojovať si kompetencie, budovať svoju autoritu
- umožniť ostatným, aby na sebe mohli pracovať, aby sa mohli učiť, aby mohli rásť a byť samostatnejší a zodpovednejší a aby pracovali na budovaní svojej autority
- pôsobiť skrze vzťahy na iných ľuďoch pri zachovaní vzájomného rešpektu a úcty, bez donucovania a nátlaku
- prekonať strach, dôverovať si a tiež dôverovať žiakovi. Mať odvahu byť sám sebou, nehrať sa a neschovávať sa za profesionálnu masku, môcť sa myliť a necítiť sa kvôli tomu ohrozený
- byť schopný odhaliť nástrahy, ktoré na učiteľa čakajú v súvislosti s mocou, ktorú má v triede – schopnosť rozhodovať, stmelovať triedny kolektív, rásť

- schopnosť zamedziť násiliu v triede a garantovať dodržanie spoločne stanovených pravidiel. Je to možné iba vtedy, keď si učiteľ uvedomuje svoju moc, ktorú má pri pôsobení na žiakov (aké to má riziká) a zároveň rešpektuje vlastnú podriadenosť vyššej autorite (čím sa podriaďuje on sám). (in Učiteľ a problémový žiak, 2005)

Ďalšou z príčin problémovosti u detí je skutočnosť, že školský život je pre mnohých žiakov neuspokojivý. Vyplýva to z faktu, že naše školstvo je predimenzované teoretickými vedomosťami, deti nevidia zmysel v tom, že je potrebné sa učiť a veľakrát si nevedia predstaviť ani k čomu im to učivo bude a kde tieto poznatky využijú. Navyše pri klasickom vyučovaní majú len veľmi málo príležitostí na využitie zvukov, obrázkov a pohybu, ktorý im je vlastný. K nespokojnosti so školským životom prispieva aj fakt, že deti sú učiteľom často porovnávané medzi sebou a tiež fakt, že sú hodnotené známkami. Najmä deti, ktoré sa neučia, ale aj tie, ktoré učeniu venujú čas, no ich výsledky nezodpovedajú vynaloženej námahe, sprevádzajú zlé známky. Zlé známky sú často spájané s nedostatkom usilovnosti, snahy a pracovného nasadenia (ambícií), ale zatiaľ môže byť problém aj v nevhodnej stratégii učenia alebo v neporozumení učivu.

Ak sú tieto známky často zlé, dieťa začína o sebe pochybovať, neverí si, hanbí sa a tieto pocity spolu so strachom, že znova neuspeje, skryje za masku arogancie, neposlušnosti či ľahostajnosti voči škole ako takej, voči predmetu i voči samotnému učiteľovi. Žiak sa nemôže slobodne vyjadriť ani k tomu, akým spôsobom by mu vyhovovalo, aby mal sprostredkované vedomosti, či čo by mali preberať (k tomu sa koniec - koncov zo 60% nemôže vyjadriť ani samotný učiteľ). Ak aj má nejaké pripomienky a návrhy k zmene, mnohými učiteľmi by bol vnímaný ako drzý alebo ako žiak, ktorý si príliš veľa dovoľuje. A je vyzvaný k tomu, či to vie lepšie. Učiteľ má možnosť si zhodnotiť a vybrať, či bude niečo z týchto pripomienok akceptovať, ale mnoho učiteľov sa na to, čo by mohli zmeniť žiakov ani neopýta. A tak ostávajú v laviciach žiaci, ktorých sa vyučovanie týka, ale ktorí zväčša musia len sedieť a počúvať výklad učiteľa. Jeden žiak to raz povedal takto: „Neučia nás učiť sa, ale hovoria nám, čo vedia.“ Táto analýza slúži len k pochopeniu toho, prečo sa žiaci stávajú problémovými a ako ich v tom systém a niekedy i samotný učiteľ podporujú, aby „problémovými“ ostali. Tak sa môže stať, že žiak, ktorý na 1. stupni mal aj samé jednotky, na 2. stupni má vplyvom rôznych okolností 4, dokonca môže prepadať.

Koho vlastne učelia považujú za problémových žiakov?

- tých, ktorí sú agresívni
- tých, ktorí sa neučia, resp. so zlými známkami
- tých, ktorí vyrušujú iných
- tých, ktorí majú nejaké špecifické požiadavky (deti so ŠVVP).

Každý „problémový“ žiak sa prejavuje určitým správaním. Aby som vedel – či už v roli psychológa alebo učiteľa - ako najvhodnejšie zareagovať, je dôležité vedieť, čo u mňa „problémový“ žiak vyvoláva. Aké pocity? Hnev? Bezmocnosť? Smútok? Sklamanie? A aké myšlienky? „Neviem si s ním poradiť. Som zlý, neschopný učiteľ.“ A čo by som ja ako učiteľ od tohto žiaka potreboval? Rešpekt? Úctu? Záujem, Pozornosť? Ak som dosť vnímavý voči tomu, čo sa so mnou deje v kontakte s týmto žiakom, môžem sa začať zaoberať otázkou. Čo by odo mňa tento žiak potreboval? A prečo si to pýta práve takýmto nevhodným spôsobom – že vyrušuje, že nadáva...? A zistíme, že to môže byť záujem, pozornosť, rešpekt, úcta... Ako veľa máme spoločného. Je potom na rozhodnutí učiteľa, či chce vo vzťahu s „problémovým“ žiakom bojovať, či si ho nebude všimáť, či ho bude trestať alebo mu bude ustupovať, či investuje do vzťahu svoj čas a energiu a bude hľadať lepšie riešenia pre seba i preňho.

Moja skúsenosť hovorí, že individuálny rozhovor dokáže zázraky – byť s niekým a tráviť s ním čas, len tak sa s ním porozprávať, spoznať ho ako človeka, nie ako problém.

Americká psychoterapeutka V. Satirová hovorí: problém nie je problém, ale to, ako sa s ním zaobchádza. Keby sme toto terapeutické presvedčenie parafrázovali, dalo by sa povedať: „problémový“ žiak nie je problémový, iba to, ako sa s ním zaobchádza, môže byť problémové.“

Zamysleli ste sa niekedy nad tým, že „problémových“ žiakov môžeme vidieť ako mladých ľudí, ktorých niečo trápi, ktorí sú zranení školskými neúspechmi, v dôsledku ktorých stratili sebadôveru? Navyše niektorí z nich môžu mať doma rôzne životné ťažkosti súvisiace s rodinným životom, s ich sociálnou či finančnou situáciou. Prežívajú silnú neistotu a stratu pocitov vlastnej hodnoty. „Som hlúpy. Som neschopný. Som problémový.“ Ak získa dieťa toto presvedčenie o sebe už na prvom stupni a ďalšie ročníky a známky iba potvrdzujú túto jeho nekompetentnosť, ľahko potom spadne do agresivity alebo do ľahostajnosti. Mladý človek môže zmeniť svoje správanie a zlepšiť svoje výsledky, pokiaľ získa od učiteľa uznanie a pokiaľ zažije jeho pozitívny prístup, t.j. „vidím ťa ako človeka, nie ako svoj problém.“

Ak chce učiteľ žiaka motivovať k zmene, musí:

- byť sám motivovaný – vzbudiť záujem o seba ako človeka
 - vzbudiť u žiakov lásku k predmetu, ktorý vyučuje
 - vzbudiť radosť zo samotného učenia
- dôverovať v pokrok – ak ja ako učiteľ neverím v zmenu žiaka v jeho správaní či učení, ani žiak si nemôže veriť.

Zmyslom pedagogického pôsobenia by malo byť posolstvo, že žiakovi veríte, že veríte v jeho zmenu. Vaša dôvera voči nemu môže posilniť jeho dôveru v seba a jeho snahu pracovať na sebe a zlepšiť sa. Mám skúsenosť, že mnoho problémových žiakov začne s nami spolupracovať, meniť svoje správanie a povie: „teta psychologička, kvôli vám to urobím.“ Samozrejme že chceme, aby takéto správanie mal žiak aj pri iných ľuďoch, zároveň je takéto vyjadrenie znakom toho, že sme si vybudovali vzťah. Vzťah rešpektu a úcty, vzťah dôvery, že zmena je možná a že žiak je schopný sa rozvíjať.

A čím by mal byť prístup učiteľa k „problémovým“ žiakom obohatený?

- akceptáciou, prijatím – už prvé chvíľky rozhodujú o tom, aká tá hodina bude. Niekedy, keď príde učiteľ na hodinu, žiaci ešte rozoberajú písomky z predchádzajúcej hodiny, ak to prijmem, príp. skomentujem jednou vetou „Počujem, že ešte stále rozoberáte písomku z dejepisu. Asi bola ťažká. Potrebujem, aby ste sa preladili a venovali sa už slovenčine...“mám väčšiu šancu k pokojnejšej hodine, ako keď prídem a začnem: „Zase rozprávaš? Už aj prestaň...“
- telesným postojom –vzájomná vzdialenosť, priblíženie sa k dieťaťu, dotyk na ramene, u menších možno pohladenie pomôžu rušivému dieťaťu sa upokojiť, dávajú mu najavo, že učiteľ ho vníma a pod.
- rešpektom voči žiakovi – Niekedy na agresivitu žiaka odpovedáme agresivitou. Je to aj ľudské, ale z hľadiska efektivity voči problémovému žiakovi absolútne neúčinné. Ak chceme, aby nás žiaci rešpektovali, je dôležité, aby sme boli slušní a rešpektujúci aj my voči nim
- potrebou byť k dispozícii, reagovať na potreby, načúvať im – „Pred tým som v triede proste iba učil matematiku. Teraz sa snažím byť viac nablízku, sledovať čo sa v triede deje. Keď majú pocit, že je v niečom problém, hovoríme o tom.“
- uvoľnením – aby mali chvíľku, minútku pre upokojenie, pre oddych

- osobným vzťahom – „Žiaci ocenia, keď je učiteľ bytosť z mäsa a kostí, a nie iba osoba s maskou učiteľa. Chcel by som im sprostredkovať dojem, že majú normálny vzťah s dospelým človekom.“
- nutnosťou zachovať pokoj – ak ja ako učiteľ v krízových situáciách často strácam nervy, vrieskam, prípadne nadávam a ponižujem, aby som ukázal svoju moc a autoritu, strácam ju i žiaka. Učiteľ by mal ostať pokojný, najmä v kontakte s problémovým žiakom. Je vzorom pre takéto dieťa, ktoré vyrušuje, lebo vo svojom vnútri z rôznych príčin prežíva nepokoj (nenajedol sa, doma je svedkom konfliktov medzi rodičmi, je nepripravený, nerozumie učivu, nudí sa...) Ak na jeho nepokoj budem reagovať agresivitou, zvýši to napätie. Preto je jednou z najdôležitejších podmienok práce s „problémovým“ žiakom nutnosť zachovať pokoj. A ak sa stane, že ste neprimerane reagovali, je namieste sa ospravedlniť.
- prekonaním odstupu – „Keď mi žiak povie, že sa mu nechce pracovať, neberiem si to už osobne.“

Ak napriek všetkej vašej snahe a vynaloženému úsiliu vám to nejde a neviete si s niekým poradiť, ak sa cítite bezmocní, nemusíte v tom byť sami. Je dôležité hľadať pomoc, hľadať možnosti, ako si so správaním daného žiaka poradiť. Môžete vyhľadať pomoc skúsenejšieho pedagóga, ktorému dôverujete a viete, že vás nebude kritizovať, ale sa vám bude snažiť pomôcť. Môžete vyhľadať pomoc mladšieho kolegu, ktorý môže byť ešte plný nadšenia, elánu, nových metód a jeho entuziazmus vám môže pomôcť vidieť žiaka v inom svetle. A môžete konzultovať vaše otázky s nami, pracovníkmi CPPP a P – tiež hľadáme príčiny problémového správania či učenia žiaka a tiež hľadáme možnosti, ako minimalizovať prekážky a ako pomôcť dieťaťu, aby lepšie fungovalo v školskom i rodinnom prostredí.

Milí učiteľia, začína sa nový školský rok, pokúsme sa vstúpiť doň s odhodlaním a s dôverou v seba, že sa nám bude dariť usmerniť správanie žiakov, že sa nám bude dariť niečo nové ich naučiť a s dôverou v žiakov – že každý jeden z nich sa aj vďaka nám môže aspoň o kúsok zmeniť k lepšiemu v učení či v správaní.

Zdroje:

M.-T.Auger, CH.Boucharlat: Učiteľ a problémový žák. Portál, Praha 2005.

Výroky učiteľov z knihy Učiteľ a problémový žák

Osobné skúsenosti

Spracovala: Mgr. Henrieta Popluhárová, oddelenie prevencie CPPP a P Galanta, august 2015